

De geschiedenis van de zorgverlener-patiëntrelatie

prof.dr. Frans J. van Ittersum

Internist-nefroloog

Voorzitter Netwerk Katholieke Zorgprofessionals Nederland

Secretaris-generaal FEAMC

Zorgverlener-patient relatie

Deel 1

- Genezen versus (ver)zorgen
 - overzicht vanuit de geschiedenis van de geneeskunde
- Medische beslissingen

Deel 2

- Attitude in de relatie
-

Geschiedenis - Grieken

Grieken

- Asklepiostempels – genezingsrituelen, tijdelijk verblijf
- Iatreia: kleine klinieken bij genezers aan huis

Hippocrates (460 – 377 v. Chr):

- Geneeskunde meer los van mystiek en bijgeloof: verstoring balans lichaamssappen
- Samenhang somatische en psychische toestanden
- Eed
- Corpus Hippocraticum: preventie en hygiëne

Geschiedenis - Romeinen

Romeinen

- Vervolg op Grieken
- Aesculapiustempels – valetudinaria (militaire ziekenhuizen)
- Hygiene (badhuizen)

Galenus van Pergamon e.a.:

- Liefde voor de mens (philantropia)
- Meeste waardering voor sterke en moedige mensen

Geschiedenis - Joden

Oude Testament

- Relatie ziekte en straf van God
 - Plagen in Egypte (Exodus 7-12)
 - Mirjam melaatsheid (Numeri 12)
 - Lijst met ziekten als straf (Deuteronomium 28,15)
- Boek Job: twijfel aan relatie ziekte en straf van God

Geschiedenis – Christendom (1)

Nieuwe Testament

- God is Liefde
- Jezus geneest de mens in zijn geheel
- Geen relatie ziekte en straf van God (blindgeborene, Joh 9,3)
- Genezingen in de Handelingen:
 - Jezus geneest
- Genezing kan alleen door goddelijke tussenkomst
 - Interesse in Grieks-Romeinse geneeskunde verdwijnt
 - Komt pas rond 1000 na Chr. via Arabieren terug in West-Europa

Geschiedenis - Christendom (2)

- Meer *zorg* voor zieken
 - Benedictijnen: infirmarium (ziekenboeg)
 - Verzorging, geen (poging tot) genezing
 - Na 11^e eeuw andere orden
- Concilie van Lateranen (1123): verbod voor priesters en monniken om medische scholen te bezoeken
- Paus Innocentius III (1125): banvloek over uitoefening geneeskunde door geestelijken

Geschiedenis – post Christendom

- Verlichting: weinig succesvolle poging ziekenzorg uit handen van Kerk te halen
- 20^e eeuw:
 - Ziekenzorg in handen van de Staat
 - Forse toename technische mogelijkheden en mogelijkheden tot genezing

Zorgverlener-patient relatie (1)

Tot ± 1950

- Arts besloot wat moest gebeuren, arts was moreel kompas
- Weinig overleg met de patient

1969 J.H. van den Berg – Medische macht en medische ethiek

1979: Beauchamp / Childress: Principles of Biomedical Ethics

- Autonomie
- Weldoen
- Niet schaden
- Rechtvaardigheid

Zorgverlener-patient relatie (2)

Autonomie

Principebenadering (Beauchamp / Childress 1979)

- John Stuart Mill (1806 – 1873)
- Zelfbeschikking – niet schaden
- Invulling: *negatieve vrijheid*

Fenomenologische benadering (Dworkin 1988)

- Handelen in overeenstemming met persoonlijke waarden
 - Invulling: *positieve vrijheid*
-

Zorgverlener-patient relatie (3)

Hermeneutische benadering (*uitleg, interpretatie van ervaring, oordelen*)

- Uitgangspunt: morele ervaring, vooroordelen
 - Vooroordelen zijn positief – indicatie wat mensen belangrijk vinden – zijn niet heilig
- Dialoog tussen zorgverlener en patiënt
- Confrontatie van opvattingen leidend tot breder perspectief
 - Bij patiënt
 - Bij zorgverlener
- Ethiek ontwikkelt zich in dialoog met de praktijk

Empirische modellen

Zorgverlener (arts) – patiëntrelatie

- Paternalistische model
- Informatieve model
- Interpretatieve model
- Deliberatieve model

Paternalistisch model

- De arts moet datgene doen wat in het belang is van de gezondheid van de patiënt
- Arts weet wat goed is en heeft zicht op de waarden van de patiënt
- Rol van de arts / zorgverlener: *leidsman*

Informatieve model

- De arts geeft relevante informatie en voert vervolgens de door de patiënt gekozen informatie uit
- De patiënt weet zelf wat goed voor hem/ haar is en heeft inzicht in de waarden die in het geding zijn.
- Rol van de arts: *competent technisch expert*

Interpretatieve model

- De arts verheldert de waarden van de patiënt en helpt de patiënt een keuze te maken die het beste bij hem/ haar past
- Waarden van de patiënt zijn niet duidelijk
- Rol van de arts: *raadgever en adviseur*

Deliberatieve model

- De arts verheldert niet alleen de waarden van de patiënt maar bespreekt deze ook kritisch
- Waarden worden ontwikkeld in gesprek met de arts waarin hij ook eigen waarden inbrengt
- Rol van de arts: *vriend of leraar*

Andere modellen

- Welddoen in vertrouwen (Pellegrino 1988)
- Ontologisch gefundeerd personalisme (Sgreccia o.a. 2012)
- Zorgethiek

Weldoen in vertrouwen

Pellegrino 1988

- Gezamenlijk object: handelen in het belang van de ander
- Autonomie als positieve vrijheid (Dworkin)
- Weldoen
 - Waarheid is objectiveerbaar – heil en spiritueel heil
 - = respecteren van autonomie
- Door Beauchamp snel afgedaan als “verhuld paternalisme”

Personalistische bioethiek

- Ontologisch gefundeerd personalisme
- Zorgverlener-patiënt-relatie grondslagen:
 1. Goede voor de patiënt als ultiem doel (objectieve component)
 2. De instemming van zowel de patiënt als de arts met de medische handeling (subjectieve component)
 3. Wettelijke erkenning van deze beide principes
- Weldoen in vertrouwen (Pellegrino), het goede is:
 1. Het biomedische goed, de beste oplossing op biomedisch gebied
 2. Het idee dat de patiënt heeft als het goede voor zichzelf
 3. Het goede als de mogelijkheid (bij zorgverlener en patiënt) situaties te beredeneren om uiteindelijk tot beslissingen te komen
- Arts is een persoon – verdient respect – moet instemmen met keuze patiënt

Autonomie en modellen

Paternalistisch model
Autonomie als compliance

Deliberatief model
Autonomie als morele zelfontwikkeling

Interpretatief model
Autonomie als authenticiteit

Informatieve model
Autonomie als zelfbeschikking

Weldoen in vertrouwen
Autonomie als ontologische waarde

Modellen

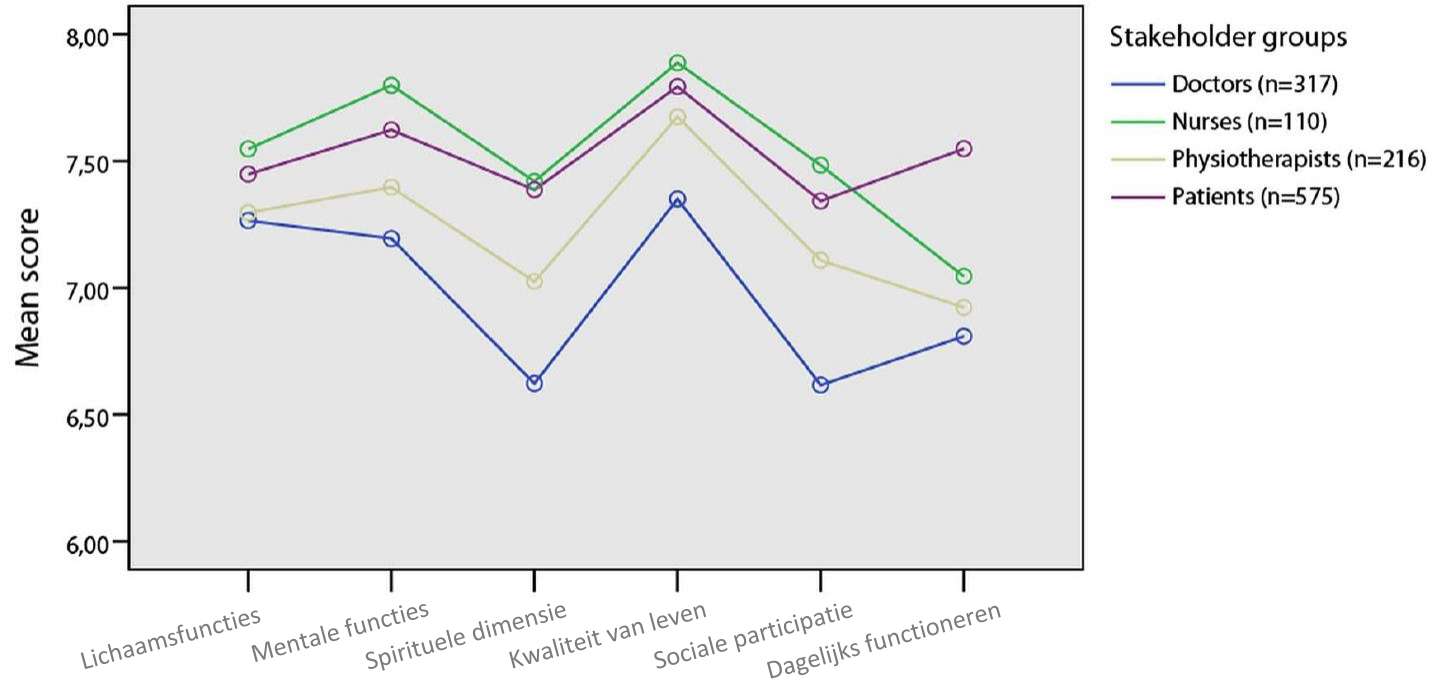
- Veel nadruk op medische beslissingen
- Weinig invulling van “zorgaspect”
- Niet direct invulling van de relatie, attitude

Dimensies van gezondheid

Mean score per dimension for patients and healthcare providers

Zorgethiek – fasen – morele elementen

J.C Tronto

1. Oog hebben voor (caring about)
 - *aandacht*
2. Ervoor zorgen dat (taking care of)
 - *verantwoordelijkheid*
3. Zorgen (care-giving)
 - *competentie*
4. Reageren op zorg (care receiving)
 - *responsiviteit*

Zorgethiek (2)

- Herwaardering van:
 - Inlevingsvermogen
 - Intuïtie
 - Compassie
 - Liefde
 - Commitment

De zorgverlener-patiëntrelatie en Bijbelse compassie

prof.dr. Frans J. van Ittersum

Internist-nefroloog

Voorzitter Netwerk Katholieke Zorgprofessionals Nederland

Secretaris-generaal FEAMC

Paus Franciscus

- 9 oktober 2021: Opening van de Synode
 - *De stijl van God: nabijheid, compassie en tedere liefde*
- 5 november 2021: Homilie Katholieke Universiteit Sacred Heart (Rome)
 - *De stijl van God: nabijheid, compassie en tedere liefde*
 - *We verliezen compassie*
- 11 februari 2023: Boodschap voor XXXI Wereldziekendag: “Zorg voor hem”:
compassie als synodale oefening van genezing
 - *De stijl van God: nabijheid, compassie en tedere liefde*
 - *Als ziekte wordt doorgemaakt in isolatie en verlatenheid, zonder zorg en compassie, kan het onmenselijk worden.*

Christelijk mensbeeld

God is Liefde

- Medelijden en hulp – Salvifici doloris (H. Paus Johannes-Paulus II, 1984), Samaritanus Bonus (CDF, 2020)
- Liefde – o.a. Deus Caritas est (Paus Benedictus XVI, 2005)
- Broederschap, compassie – Fratelli Tutti (Paus Franciscus, 2020)

- Oude Testament: niet alleen gewelddadig
 - Rahamim (rehem) = barmhertigheid; ook barmhartigheid, compassie
 - Gaat verder dan een emotie
- Nieuwe Testament: Jezus
 - Degene met compassie: zieken, treurende, zondaars, slaven van zonden
 - *Splagchnizomai* (ἐσπλαγγνίσθη): compassie hebben, bewogen zijn door compassie: “*beweging van de ingewanden*”

Compassie Nieuwe Testament (1)

- Marcus 1:41 Genezing van een melaatse
 - καὶ σπλαγχνισθεὶς ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἤψατο καὶ λέγει αὐτῷ· θέλω, καθαρίσθητι·
 - *Door medelijden bewogen stak Hij de hand uit en raakte hem aan en sprak tot hem: 'Ik wil, word rein.'*
- Marcus 6:34 Eerste wonderbare spijziging
 - Καὶ ἐξελθὼν εἶδεν πολὺν ὄχλον καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτούς, ὅτι ἦσαν ὡς πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα, καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς πολλά.
 - *Toen Jezus aan land ging, zag Hij dan ook een grote menigte. Hij voelde medelijden met hen, want zij waren als schapen zonder herder, en Hij begon hen uitvoerig te onderrichten.*
- Marcus 8: 2-3 Tweede wonderbare spijziging
 - σπλαγχνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον, ὅτι ἤδη ἡμέραι τρεῖς προσμένουσίν μοι καὶ οὐκ ἔχουσιν τί φάγωσιν· καὶ ἐὰν ἀπολύσω αὐτοὺς νήστευς εἰς οἶκον αὐτῶν, ἐκλυθήσονται ἐν τῇ ὁδῷ· καὶ τινες αὐτῶν ἀπὸ μακρόθεν ἦκασιν.
 - *“Ik heb medelijden met deze mensen, omdat zij al drie dagen bij Mij blijven, zodat ze nu zonder voedsel zijn. Wanneer Ik hen zonder eten naar huis laat gaan, zullen zij onderweg bezwijken; sommigen van hen zijn van ver gekomen.”*

Compassie Nieuwe Testament (2)

- Markus 9: 22-24 Pleidooi vader voor epileptische zoon
 - **22** καὶ πολλάκις καὶ εἰς πῦρ αὐτὸν ἔβαλεν καὶ εἰς ὕδατα ἵνα ἀπολέσῃ αὐτόν· ἀλλ' εἶ τι δύνη, βοήθησον ἡμῖν σπλαγχνισθεὶς ἐφ' ἡμᾶς.
 - **22** *Hij heeft hem ook dikwijls in het vuur en in het water geworpen om hem te doden. Maar als Gij iets kunt doen, heb dan medelijden en help ons.*
- Lucas 7:11-15 Opstanding zoon van de weduwe van Nain
 - **13** καὶ ἰδὼν αὐτὴν ὁ κύριος ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτῇ καὶ εἶπεν αὐτῇ· μὴ κλαῖε.
 - **13** *Toen de Heer haar zag, voelde Hij medelijden met haar en sprak: 'Schrei maar niet.'*
- Lucas 10: 30-35 Barmhartige Samaritaan
 - **33** Σαμαρίτης δέ τις ὁδεύων ἦλθεν κατ' αὐτὸν καὶ ἰδὼν ἐσπλαγχνίσθη;
 - **33** *Toen kwam een Samaritaan die op reis was, bij hem; hij zag hem en kreeg medelijden;*

ἔσπλαγγνίσθη – gerelateerd

- Latere vertalingen Latijn (o.a. Vulgata / Neovulgata)
 - Cum patior (συμ πάθεια) – wordt *compassie*
 - Misertus
 - Misericordia
- Misertus - Medelijden
 - Gebruikt als synoniemen
- Misericordia - Genade / barmhartigheid
 - Heeft wortels in compassie
 - Bij herhaling bekritiseerd: Romeinen, Nietzsche, evolutionisten
- Empathie, liefdadigheid, solidariteit

Compassie

- Impliceert een gevoel van gedeelde menselijkheid en handhaaft een zekere gelijkheid in de relatie
 - Paus Franciscus bij Sant' Egidio: *"Voel elkaars lijden, maak hun lijden tot het onze."*
- Tegenovergestelde van de wereldse mentaliteit van *"het pad van succes"*
- Compassie versus medelijden
 - Medelijden: gevoel, terug naar je zelf
 - Compassie: gericht op anderen, zet aan tot handelen

Filosofische geschiedenis compassie

- Christendom: aandacht armen en zieken
- J.J. Rousseau: transformatie naar meer universele liefde voor de mensheid; *minder veeleisend*
- I. Kant: compassie voelen terwijl je niets kunt doen, doet lijden toenemen; *wijst compassie af*
- Fenomenologen E. Husserl, M. Scheler: empathie is begin van hun denken; invloed op H. Johannes Paulus II
- Dialoog, leven in relatie: M. Buber, F. Rosenzweig, F. Ebner: herwaardering compassie
- E. Levinas: denken vanuit *de Ander: liefde, compassie, vergeving.*
- P. Ricoeur: rechtvaardigheid en liefde als solidariteit en erkenning van de ander

Implicaties van compassie

- Relatie: onzichtbare kwaliteit van “uitwisseling”, een echte relatie
- Kwetsbaarheid: het vermogen om geraakt te worden door een ander
- Vermogen te verwelkomen, luisteren en begeleiden
- Algemeen belang
- Leidt tot actie
 - Geen tranen maar verantwoordelijkheid
 - Intelligent, doordacht en niet impulsief
 - Moet gekoppeld zijn aan competentie voor handelingen
 - Behoud autonomie, versterken van degene die lijdt
 - Beantwoord door lijdende met dankbaarheid

Compassie en geneeskunde

- Patient georiënteerde benadering
 - Vanaf 1980
 - De arts / zorgverlener draagt zorg voor de gevoelens, emoties en stemmingen van de patiënt
 - Dichtbij de patiënt, deze “voelen” (Paus Franciscus)
- *Het gaat er niet alleen om de pijn van de ander te voelen, het gaat erom datgene te doen wat zijn lijden kan verlichten en hun eigenwaarde kan herstellen.*

Jezus als voorbeeld

Christus medicus

- Volmaakte voorbeeld, volmaakte verwerkelijking van deugden
- Analogie genezing van ziekten en verlossing van zonde en schuld
- Ziekte géén gevolg van zonde, wel van erfzonde, daarvoor verlossing

Jezus de gewonde genezer

- Ander beeld
- Jezus identificeert zich met de lijdende mens
- *‘Voorwaar, Ik zeg u: al wat gij gedaan hebt voor een dezer geringsten van mijn broeders hebt gij voor Mij gedaan’ (Mt. 25,40)*

Samenvatting en conclusies

- Zorg versus genezing
- Reguliere modellen zorgverlener-patiënt relatie: zakelijk, veelal gebaseerd op autonomie en negatieve vrijheid
- Compassie
 - *“Tot in de ingewanden bewogen”*
 - Meer gelijkheid in zorgverlener-patiënt relatie
 - Meer dan medelijden, zet aan tot actie, competentie

Persoonlijke reflectie

- Betoon ik compassie ?
- Lukt me dit in 15 min (consulttijd)
- Waar moet ik aandacht voor hebben ?
 - Ik ben een somatische dokter
 - Geen psycholoog of geestelijk begeleider
- In welke kleine dingen betoon ik compassie?

